

ЛЮБОВ МАЦЬКО, ОЛЕСЯ СИДОРЕНКО «ЩО ЗА ДИВНА СИЛА СЛОВА!»

Леся Українка належала до надзвичайно сильних мовних особистостей, які впливали на розвиток української літературної мови як свого часу, так і на перспективу. Вплив цей здійснювався у двох напрямках: власною літературною мовотворчістю поетеси і її національно-визвольною та соціолінгвістичною позицією. Остання виявлялася в думках і висловлюваннях Лесі Українки про становище і стан української мови та у її мовних вчинках. Передусім це міркування поетеси про роль мови у житті народу, у розвитку національної культури, у суспільно-громадському русі, зокрема роль художнього слова і «митця-співця».

Образ співця є наскрізним домінантним образом усієї творчості Лесі Українки, він носій ідеї активізму, боротьби, звільнення, утвердження правди. Це оцінні думки про мову українських письменників, представників світової класики, що могли б бути взірцями художнього письма. Це висловлювання письменниці щодо конкретних мовних форм, стану української літературної мови і шляхів її подальшого розвитку та ін. До мовних вчинків Лесі Українки, що засвідчують національну позицію, можна віднести її гострий осуд політики російського царизму стосовно української мови і рішучий протест проти заборон друкованого українського слова, домагання шкільної освіти українською мовою, участь у національно-культурній просвітницькій роботі.

Вшановуючи пам'ять Тараса Шевченка 26 лютого 1905 року, члени київської «Просвіти» надіслали в міністерство народної освіти Росії своє клопотання за підписом 500 осіб і записку «Нужды украинской школы» з вимогою дозволити українцям навчати дітей у школах рідною мовою. Це сколихнуло Росію: на підтримку цієї акції 2 роки надходило тисячі листів, але нічого не змінювалося. У 1907 році від київської «Просвіти» міністрові народної освіти Росії знову надіслано клопотання, яке разом із Павлом Житецьким, Миколою Лисенком, Оленою Пчілкою підписала «дворянка Лариса Косач» — Леся Українка. У ньому сміливо звучала категорична вимога: «необхідно дати українському народу можливість учитися рідною мовою».

Просвітницька діяльність поетеси не обмежувалася політичними виступами та публіцистичними статтями. Не менш гостро поставало питання: що читати українським дітям та й усьому народу, які книги, яких авторів, яка якість їхньої мови. Столітні попередні заборони української мови на шляху до можливого українського національного відродження, настання якого вже відчувалося, створювали постійні проблеми. Ніщо саме по собі не прийде. Потрібні були *співці, борці, бійці, месники дужі, герої*. Леся шукала їх у житті і творила в літературі. А оскільки життя було не вельми щедre на героїв і подвиги, поетеса зверталася до минулого, до інших культур.

Образи поетів, співців, Антеїв, поетичні заклики, звернення до пісні (*вільної, визволеної, гучної, голосної, непокірної, невільницької, палкої, переможної, потужної, урочистої, щирого злата пісень*), до слова (*вразливого, забутого, невимовного, пророчого, крилатого, слова-меча, слова-зброї, слова-вогню, слова-криці*), думки (*вільної, ясної, дзвінкої*), мови (*огнистої, щирої, рідної, чарівливої*) — все це є стилістичною актуалізацією потреби висловити ще не вимовлене, і можливо невимовне, догукатися, збудити до діяльного чину. Таке враження, що поетеса-провісниця відчувала і бачила те, чого інші ще не зріли. Була епоха передгроззя, і Леся Українка її відчувала. Пізніше Сергій Єфремов напише: «Леся Українка була чи не найбільш сучасним з усіх поетів наших і найповніше одбила в собі ознаки свого часу з усіма його запитами, поривами до високої мети й нидіння серед дрібних та мізерних обставин, з високими замірами та малими вчинками». Час, у якому жила Леся Українка, був позначений національним дискомфортом: заборони та жорсткі обмеження української мови, несвобода національного руху, до краю загострене відчуття в українській прогресивній інтелігенції свого ущемленого національного буття. Наше сучасне національне життя також значною мірою дискомфортне все з тих же причин, і можливо, ще

й тому через сотню літ позиція Лесі Українки залишається такою актуальною, а її творчість — сучасною.

Бути сучасним — означає творити на перспективу, на віки. Це почерк геніїв. Майже всі українські проблеми початку ХХ століття залишилися й на початок ХХІ. Образ каміння («Я на гору круту кам'яную, Буду камінь важкий підіймать») проходить через драми, в яких герої будують храм або мури, піднімають брили, і є глибоко та багатозначно символічним. Збирати каміння нам ще треба дуже довго, може й вічно. Алегоричними є й словообрази *сівба, жнива*: «Чи братися до іншої *сівби*, і ждати інших *жнив*» («На руїнах»).

Найскладнішим літературним жанром - драматичними поемами (сценами, діалогами) Леся Українка через мистецькі коди античних і християнських архетипів, символів, антропоніміки (Кассандра, Прометей, Міріам, Йоганна, Орфей, Антей) прилучала пекучі національні проблеми життя свого народу до актуальних проблем вселюдськості і водночас розширяла обрій української мови й літератури, національної сцени. Гегель в «Естетиці» писав, що «драма — це творіння уже внутрішньо розвиненого національного життя, вона є вищим рівнем мистецтва, оскільки мова — єдиний елемент, гідний передавати дух».

Леся Українка була геніальним стилістом у кількох вимірах: як поетеса, публіцист, критик, драматург. У мовних дискусіях кінця ХІХ — початку ХХ ст. вона як духовна вихованка Михайла Драгоманова підтримувала і продовжувала нову філософію літературної української мови, що виявлялася у вимогах і потребах зняти заборони і обмеження з української мови, розширити функціональне поле української мови, швидше і активніше нормувати літературну мову з використанням здобутків усіх основних наріч, виробляти публіцистичний і науковий стилі.

В оглядах, рецензіях наукових і публіцистичних праць інших авторів Леся Українка порушувала питання культури мови і культури дискусії, етики спілкування, індивідуальної манери письма, вироблення норм стилю. Так, у праці «Замітки з приводу статті «Політика і етика» Леся Українка висловлюється проти вульгаризмів у полемічних виступах (зокрема проти слова М. Ганкевича «псубрат») і далі пише: «Взагалі цікаво б знати, що думає шановний публіцист про те, чи не час би, власне, постаратись впливовим публіцистам ужити свого впливу до оздоровлення полемічного стилю в пресі і на трибуні? Може б, наш український гумор обійшовся без тої нетовченої солі, що пересипає грубо всі наші часописи, без виїмку і соціал-демократичної «Волі». Коли наш розум має розвиватись і йти вперед, чому наше почуття має йти назад і приймати те, що відкинув давно наш народний гумор в своїх ліпших об'явах? Час уже встановити виразну різницю між корчемним та публіцистично-ораторським стилем хоч принаймні передових партій». Другові і літературному побратимові А. Кримському Леся зізнавалася: «Ви знаєте, я люблю Ваші наукові твори, хоч я і кругла профанка в таких матеріях. Я люблю їх стиль, їх тон. Куди діваються Ваші нерви, як Ви пишете такі речі? Гак, наче Ви античний, врівноважений тілом і духом еллін, як пишете їх. Такий колорит я тільки на Акрополі бачила».

У своїх власних творах Леся Українка домагалася чистоти стилю, стильової виразності. У листі А. Кримському писала про те, що хоче першоджерел, стилю і пахоців епохи і не надіється на чужі інтерпретації. Наполегливо працюючи над «Камінним господарем», поетеса намагалася сконцентрувати стиль, «зробити його лаконічним, як базальт».

Аналізуючи літературну творчість Лесі Українки, Ліна Костенко писала: «Колись російське суспільство, після «Лиха з розуму», заговорило мовою Грибоедова. Незмірний жаль для нашого суспільства, що воно через ряд об'єктивних і всіляких інших причин не заговорило мовою Лесі Українки, мовою справжнього інтелігента, що акумулювала в собі все — інтелект і народну стихію, національну своєрідність і найвищої проби культуру мислення». Справді, українська літературна мова пера Лесі Українки відзначається такою красою і вишуканістю граматичних форм, тропіки і риторичних фігур, емоційно-вольовою напругою, семантичною місткістю, багатством і несподіваністю асоціацій, актуальністю підтексту, відкритістю пафосу, глибиною ідейно-тематичного змісту текстів, що й за сто років рідко хто сягав її рівня, а перевершити, мабуть, не судилося нікому. Про мову Лесі

Українки доречно сказати її ж текстом:

Що за дивна сила слова!

Ворожбит якийсь, та й годі!

(«Давня казка»)

На всьому спектрі літературних і зокрема поетичних жанрів — від колискової «Місяць ясененький...», дитячих вишеньок-черешенок, казочки «Біда навчить» до найскладнішого епіко-ліричного жанру драматичних поем — Леся Українка створила такі естетичні вартості української мови, які й досі гідно репрезентують у європейській культурі і національний дух, і загальнолюдський сенс українського буття. Українським мовним матеріалом поетеса передала такий незмірно широкий діапазон почуттів, таку багату чуттєву гаму, яка була під силу тільки Тарасові Шевченку та Івану Франкові, а у вираженні інтимних почувань сумовитого інтелігента-сучасника перевершила тонким мереживом чистої лірики і своїх великих учителів.

Мовотворчість Лесі Українки вмістила в собі все: від дитинної ніжності, блакитних легкокрилих мрій, родинної ласки й закоханості («Сторононько рідна! коханий мій краю!»; «Кохана стороно моя, Далекий рідний краю!»), святої віри в ідеали визволення нації, чистої моралі, від гарту волі і нестримного пориву до діяльності, до тернових вінців, страшної і невблаганної борні, кривавих змагань, у яких «меч, политий кров'ю; зброї полиск; жевріє залізо для мечей; гартується ясна і тверда криця». У 1921р. Дмитро Донцов напише, що поколінню Лесі не судилося «спалити молодість і полягти при зброї», але вона провіщала вогневе «хрещення нації», бачила «образ кривавого дня народження нації», передчувала суспільні катаклізми, через які доведеться пройти українському народу з непоправними втратами. Так воно й сталося, уже без Лесі Українки, але з її крилатими словами: «То знов зривалися слова палкі, ворожі. Мов *грізні вирок*і всім тим, що *кров* лили, В вінку *палали кров'ю* дикі рожі, *слова, мов квіти ярії, цвіли...* В її речах *слова* котились, *наче хвилі, Мов сльози по її замучених братах,* — в вінку, здавалось, блідли квіти білі, *І в'янули слова журливі* на устах» («Забуті слова»); «Я не на те, *слова, ховала вас і напоїла кров'ю* свого *серця,* Щоб ви *лилися, мов отрута млява,* і *посідали душу, мов іржа. Промінням ясним, хвилями буйними, прудкими іскрами, летючими зірками, палкими блискавицями, мечами хотіла б я вас виховать, слова!*» («Ритми»).

Леся Українка створювала ліричні поезії, драматичні поеми на рівні європейської літератури у вимірі сучасних їй національних і вселюдських проблем, у проекції на перспективу майбутнього українського суспільства. Тому її літературна мовотворчість сучасна, актуальна і нині.